

УДК 349.2+340.11

## ІДЕОЛОГІЧНА ДОКТРИНА ЯК ОСНОВА ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТРУДОВОГО ПРАВА

### IDEOLOGICAL DOCTRINE AS A BASIS FOR DETERMINING SUBJECT MATTER OF LABOR LAW

**Кожушко С.І.,**

*кандидат юридичних наук,  
докторант кафедри трудового права та права соціального забезпечення  
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Стаття висвітлює поняття та зміст ідеологічної доктрини як визначального складника державної політики у сфері трудового права. Обґрунтовано, що соціалізація доктрини трудового права в епоху глобалізації визначається змістом нормативно-правових актів та базується на міжнародних документах. Автор акцентує увагу на зміні змісту предмета трудового права за рахунок інституціональності.

**Ключові слова:** предмет трудового права, ідеологія, правосвідомість, доктрина, сучасна трудово-правова доктрина.

Статья освещает понятие и содержание идеологической доктрины как определяющего компонента государственной политики в сфере трудового права. Обосновано, что социализация доктрины трудового права в эпоху глобализации определяется содержанием нормативно-правовых актов и основывается на международных документах. Автор акцентирует внимание на изменении содержания предмета трудового права за счет институциональности.

**Ключевые слова:** предмет трудового права, идеология, правосознание, доктрина, современная трудово-правовая доктрина

The article lights up a concept and maintenance of ideological doctrine as a determining component of public policy in the field of labour right. It is grounded, that socialization of doctrine of labour right in the epoch of globalization is determined maintenance of normative-legal acts and based on international documents. The author accents attention on the change of maintenance of the subject matter of labor law due to institutionalization.

**Key words:** subject matter of labor law, ideology, legal consciousness, doctrine, modern doctrine of labor law.

**Постановка проблеми.** Ідеологічну доктрину доцільно виділити як певне базове положення, яке здатне стати методологічним фундаментом. Розширення предмета трудового права, враховуючи динаміку зростання суспільних інтересів, у контексті впливу соціалізації трудово-правової доктрини на реформу законодавства про працю України, буде сприяти більш ефективному регулюванню трудових відносин. На протязі достатньо великого проміжку часу в Україні проблематиці ролі ідеологічної доктрини та впливу на визначення предмета трудового права не приділялася належна увага. Доктринальні

підходи до предмета трудового права в системі права (теоретичне підґрунтя) та його складових, як-то об'єкт та предмет, що згруповані за інституціональним принципом та знаходять свій відбиток у нових нормаотвореннях.

**Стан дослідження.** Дослідженню ідеологічних засад, що знаходять свій відбиток у доктринальних положеннях трудового права та здатних передбачити зміст юридичних конструкцій у цій сфері; та їх вплив на дефініцію «предмет трудового права» присвятили свої праці науковці серед яких, зокрема: Б. І. Сташків, В. С. Венедіктов, М. І. Іншин, О. В. Кручі-

нін, А. В. Кузьменко, В. М. Лебедев, А. М. Лушніков, М. В. Лушнікова, А. Р. Мацюк, С. М. Прилипка, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, О. М. Улановський, Г. І. Чанишева, В. І. Щербина та ряд інших.

**Виклад основного матеріалу.** Предмет науки трудового права має особливе значення в юридичній науці як ідеологічне явище. Ідеологія є елементом правосвідомості, поряд із психологічними і установочно-поведінковими складовими структури правосвідомості.

Правова свідомість повинна ґрунтуватися на вимогах природного та позитивного права, загальнолюдських цінностей, історичному досвіді країни, національному менталітеті і традиціях народу, світових правових і культурних надбаннях. Тому підготовка громадян до сприйняття нових демократичних цінностей передбачає виховання у них такої правосвідомості, яка б відповідала не лише загальнолюдським цінностям і принципам міжнародного права, а й історичним традиціям та менталітету українського народу [1, с. 49].

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого усвідомлення прав і свобод людини і громадянина, який можна розглядати як початок духовного відродження України. Саме ідеологія прав людини стає все більш загальною та затребуваною у державному і суспільному житті [2, с. 256].

Більшість наукових шкіл дотримуються думки, що правосвідомість – це діалектична єдність раціональних і психологічних компонентів правової ідеології і правової психології [3, с. 11]. В цьому аспекті, правосвідомість, як «необхідний елемент функціонування і розвитку права, джерело правопорядку і всіх правових явищ, які підтримують життя права, без якого воно було б неможливим», [4, с. 7] є одним із основних об'єктів філософії права та покладено в основу доктрини.

В. Д. Могилевський зазначає, що характер доктрини набувають ідеї, які вводять і забезпечують порядок у соціальному середовищі, де створюється організаційна система. Нижній її ярус структурований моральними категоріями. Над ним розміщується правовий ярус, обладнаний чинним законодавством. І на вершині міститься ідея, концепція, яка вибудовує систему і надає їй завершеного характеру [5, с. 130-131].

Беручи до уваги вищевикладене, вбачаємо, що в структурі правосвідомості ідеологія та доктрина являють собою одне порядкове явище, і відповідно, ідеологію, як явище, не варто не враховувати чи скасувати, оскільки за своєю суттю це «об'єктивно існуюча система» політичних, економічних, правових, а також естетичних та релігійних поглядів. Переважна більшість цих поглядів, що відбивають «теорії ставлення до дійсності, ґрунтуються на оціночних судженнях», які склалися здебільшого на основі наукового пізнання.

Ідеологічна доктрина є визначальним складником державної правової політики. Трудове право України політизоване на всіх етапах розвитку, починаючи з моменту перебування у складі Російської імперії, продовжуючи радянським періодом й періодом не-

залежності, та розмежовуються між собою за своєю ідеологічною спрямованістю, формами і способами реалізації. Дослідження еволюції правової політики у сфері ідеології має ґрунтуватися на принципі інституціоналізації, що дасть можливість чітко визначити елементи правової політики, її поняття на певному етапі розвитку, визначити ознаки, форми реалізації тощо.

Слід зазначити, що ідеологічна доктрина радянських часів ґрунтувалася переважно на утилітаризмі, а у науці трудового права широко використовували ідеологічні «штампи». Напрямок правової ідеології схилявся до патріархального пізнання, в якому панівним є прагнення адаптуватися до раніше сформованих – способу життя, умов праці, до деструктивного (статичного) відтворення, що, врешті-решт, призвело до зміцнення «кархайчних цінностей» та нанесло шкоду еволюційному процесу.

Слушною уявляється теза В. М. Лебедева, що ідеологія трудового права визначається змістом нормативно-правових актів, їх преамбулами, результатами обговорення законів, виступами депутатів законодавчих органів, узагальненнями і висновками Верховного і Конституційного судів. Крім того, часткове виявлення ідеології на стадії законотворчості – це розробка концепції закону, підготовка його преамбули, узгодження з чинним законодавством про працю, міжнародними нормами трудового права [6, с. 14, 15].

На підставі вищевикладеного, слід зазначити, що правова ідеологія знаходить свій відбиток в імперативах (імперативних новелах) – це формулювання та розробка нової концепції нормативно-правового акту, його преамбули, узгодження з чинним законодавством у відповідності із міжнародними нормами права. Як складова правової ідеології, ідеологія трудового права містить сукупність правових ідей та поглядів про потреби, принципи, форми, методи нормативного регулювання суспільних відносин з приводу застосування найманої («залежної та незалежної») праці.

Ідеологія сучасного трудового права, як зазначає В. І. Щербина, це базова категорія, від якої залежать перспективи й напрями розвитку цієї галузі права. Необхідно розвивати ідею «соціалізації трудового права», але з урахуванням еволюційного переходу від постмарксизму до соціал-демократичної інтерпретації суспільного розвитку в Україні. У сучасних умовах шкідливими є ліберальні ідеї, які підривають основи трудового права, а тому необхідно чим скоріше переходити до моделі «економічностабільного і соціально справедливого розвитку» суспільства, головними рушійними силами якого визнаються освіта, наука і новітні технології [7, с. 138].

У науці визнано, якщо взяти за основу тезу про те, що соціальна дійсність є результат соціального конструювання, то право слід розглядати як силу, що забезпечує стійкість конструювання соціальної структури. В якості системоутворюючого фактора тут виступає цілепокладання, яке інституалізується в правовій ідеології і конкретних юридичних конструкціях, здатних забезпечити досягнення певного

(бажаного) результату. Така позиція міняє місцями предмет і об'єкт науки [8, с. 133].

Право не існує саме по собі. Воно виникає в суспільстві поряд з іншими існуючими соціальними явищами, до яких відноситься, зокрема, економіка. Будь-яка діяльність зумовлена економіко-матеріальними факторами. Право займає особливе місце серед інших соціальних явищ, адже саме воно є регулятором суспільних відносин та спрямоване на забезпечення індивідуальних, групових та загальних інтересів, а також на врегулювання соціальних конфліктів. Відповідно будь-які відносини, що виникають в державі, тією чи іншою мірою підлягають правовому регулюванню. Не є виключенням і відносини економічного характеру [9, с. 42].

На думку М. Ф. Юрія, інтереси людей перш за все детерміновані їхніми економічними інтересами [10, с. 45]. Продовжуючи цю тезу С. В. Чайковський зазначає, що економічні інтереси осіб отримують форму юридичних мотивів та установок і проявляються у вигляді економічних, політико-правових переконань і оцінок. Потреби та інтереси економічного розвитку в правосвідомості отримують форму і забарвлення юридичних ідей, теорій, відчуттів і установок, які є своєрідним барометром втілення економічних потреб в чинне законодавство [11, с. 941].

На сьогодні становлення економічної системи України значно розширює (відбувається експансія) предмет правового регулювання відносин у сфері праці. Його складовою відносно норм чинного трудового законодавства та потреб практики стає організація та управління працею; регулювання внутрішніх і зовнішніх ринків праці; оцінки та охорони праці людини; відносин, що пов'язані з вирішенням колективних трудових спорів (конфліктів) тощо.

Як стверджує О. Т. Панасюк, сучасний стан розвитку трудового права не можна вважати ні сталим ні належним. Фактами є значна зміна першоджерела трудового права – самого типу суспільного життя поставила на порядок денний навіть питання соціального призначення трудового права як галузі права, суттєва зміна доктринальних міжгалузевих співвідношень, суперечливість основних положень трудового права. Ці та інші фактори своєю одночасною дією створюють загальну ситуацію складну настільки, що втрачається сама первинна суть трудового права. Забувається його соціальне призначення, втрачається ясність його мети, підмінюється зміст функцій тощо [12, с. 33].

Правова ідеологія за сучасних умов розвитку суспільства окреслює, що соціальні зв'язки людини та громадянина (як суб'єкта) із державою не можна розглядати персоніфіковано. Так, типовим прикладом ідеологічної конструкції (доктрини), як форми освоєння предметності – є «соціальна держава», відповідно до ст. 1 Конституції України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. [13].

Соціальною є держава, зазначає Б. І. Сташків, яка гарантує людині належні їй соціально-економічні права шляхом створення необхідних умов для їх реалізації та здійснює соціальну політику на заса-

дах соціальної справедливості і в інтересах усього суспільства. Як соціальна держава Україна здійснює однойменну політику, основою якої є питання народонаселення, виховання та освіти, зростання доходів громадян, зайнятості, реформування соціального забезпечення, соціальної сфери тощо [14, с. 24-27].

Сумуючи, соціальна держава не відокремлюється від суспільства, завдяки чому гарантується індивідуальна свобода; водночас, держава тісно пов'язана із суспільством, у зв'язку з чим гарантується соціальний розвиток і справедливість [15, с. 37]. Одночасно у сфері трудового права склалися ідеологічні установки, які здатні зумовити зміст відповідних юридичних конструкцій.

Так, у монографії «Сучасне трудове право (досвід трудовправового компаративізму) за редакцією В. М. Лебедєва здійснено ґрунтовний аналіз таких фундаментальних категорій галузі трудового права – «парадигма трудового права» і «трудоправова ідеологія».

Трудоправову ідеологію, вчені розглядають, як підсистему, що містить сукупність правових поглядів, ідей, перш за все роботодавців, працівників, представників громадських, професійних організацій про необхідність, принципи, форми, методи нормативного врегулювання відносин з приводу застосування найманої праці [6, с. 14].

«Трудоправова» ідеологія відбиває ефективне зближення державної і міжнародної політики, з метою «до справедливої глобалізації і до більш широкої доступності гідної роботи для жінок і чоловіків усього світу». Так, прийняття Декларації про соціальну справедливість в цілях справедливої глобалізації від 10 червня 2008 р. [16], підтвердило актуальність положень Філадельфійської Декларації Міжнародної організації праці (далі – МОП) про те, що праця не є товаром.

Як зазначає Г. І. Чанишева, Декларація 2008 року інституціоналізує концепцію гідної праці, надаючи їй значення стрижневого елемента політики МОП у вирішенні своїх статутних завдань. МОП вважає Декларацію компасом, що визначає шлях забезпечення справедливої глобалізації, заснованої на принципах гідної праці, розглядає її як практичний засіб забезпечення пришвидшеного прогресу з точки зору виконання Програми гідної праці державами – членами МОП. Таким чином, Декларація надає Програмі гідної праці всесвітнього значення і зобов'язує усі держави – члени МОП проводити політику, спрямовану на вирішення стратегічних завдань у таких сферах, як зайнятість, соціальний захист, соціальний діалог і права у сфері праці [17, с. 10-11].

На нашу думку, в рамках цих положень міжнародних документів МОП і повинна впроваджуватися правова ідеологія трудового права. На підтвердження вищевикладеного, слід зазначити слушний вислів, що не вивчивши суттєво питання ідеології трудового права, не можна серйозно обговорювати його історію, проблеми розвитку, вдосконалення як галузі в цілому, так і окремих інститутів та норм. ...ідеологія є своєрідним засобом (інструментом), за допомогою

якого можна досліджувати можливості, динаміку як окремих норм і інститутів, так і всієї галузі в цілому на певний історичний період [6, с. 28].

**Висновки.** Правова ідеологія – це не просто «картина об'єктивного світу». Домінуюча ідеологія, утверджуючи в правах економічну та політичну глобалізацію, уніфікацію та стандартизацію законодавства, за своїм характером складна і «не зводиться тільки до якогось єдиного твердження». Трудоправа ідеологія сучасності, яка ґрунтується на соціалізації трудових відносин визнається, як форма пізнання нової предметності трудового права. Вона знаходить

своє відтворення в ідеях, теоріях, гіпотезах, уявленнях та поняттях тощо, певних наукових шкіл та носить науковий, кумулятивний характер, який зосереджений на еволюційному процесі розвитку науки трудового права.

Ідеологічна доктрина трудових прав та свобод людини і громадянина в Україні, як соціальної та правової держави, є показником імплементації ідей та принципів міжнародних норм. Доктрина, яку підтримують різні політичні сили та наукові школи, є основою (базисом) відтворюючої діяльності з метою інтеграції українського суспільства.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сушицька Н. В. Правосвідомість громадян України: стан та напрямки розвитку / Н. В. Сушицька // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Юридические науки». – Том 25(64). – 2012. – № 1. – С. 46-52.
2. Янукович В. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році: щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України / В. Янукович. – К.: НІСД, 2012. – 256 с.
3. Волпенко Н. Н. Правосознание и правовая культура : учебное пособие / Н. Н. Волпенко. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2000. – 52 с.
4. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин – М.: Рагорть, 1993. – 235 с.
5. Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный подход.– М.: Экономика, 1999. – 251 с.
6. Современное трудовое право (Опыт трудового компаративизма) / Лебедев В. М., Воронкова Е. Р., Мельникова В. Г.; под ред. В. М. Лебедева. – М.: Статут, 2007. – Книга первая. – 301 с.
7. Щербина В. І. Сучасна ідеологія трудового права: постановка окремих проблем/В. І. Щербина // Вісник Академії митної служби України. Серія «Право». – Д.: Акад. митної служби України, 2010. – 2011. – № 1(6). – С. 133–138.
8. Кручинин А. В. Методологическое значение правовой идеологии в науке трудового права / А. В. Кручини // Вестник Удмуртского университета. – 2013. – Вып. 2. – С. 132–135.
9. Васечко Л. О. Взаємозв'язок права та економіки в умовах глобалізації / Л. О. Васечко // Держава і право. – 2010. – Вип. 50. – С. 42-47.
10. Юрій М. Ф. Політологія : підручник / М. Ф. Юрій. – К.: Дакор, 2006. – 416 с.
11. Чайковський С. В. Філософські проблеми співвідношення феноменів правосвідомості та поваги до права / С. В. Чайковський // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 939–943 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11hcvgfp.pdf>
12. Панасюк О. Т. Про внесок Гордона в формування доктрини трудового права та його значення в сучасних умовах / О. Т. Панасюк // Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: [Матеріали І міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25-26 квіт. 2013 р.) / за ред. проф. М. І. Іншина, проф. Н. М. Хуторян, доц. В. І. Щербини] – К.: Ніка-Центр – 2013. – С. 33–37.
13. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
14. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Сташків // Право України. – 2000. – № 5. – С. 24-27.
15. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України): навчальний посібник / звернення до читачів Голови Конституційного Суду України (VII.2010 – VII.2013 роки) Головіна А. С.: вст. слово і заг. ред. проф. Мартиненка П. Ф., Кампа В. М. – К., 2013. – 376 с.
16. Декларація МОП про соціальну справедливість в цілях справедливої глобалізації: прийнята Міжнар. конф. праці на її 97-й сесії 10 червня 2008 р. // Труд за рубежом. – 2008. – № 4. – С. 142.
17. Чанишева Г. І. Декларація МОП про соціальну справедливість у цілях справедливої глобалізації: зміст і значення / Г. І. Чанишева // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць / гол. ред.: С. В. Ківалов; Одеська нац. юрид. акад. – Одеса: Юрид. літ., 1997. – Вип. 52. – 2010. – С. 7-11.